

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію ОРЛЕНКО Оксани Володимирівни
**“Семантичні відношення у прийменникових системах української,
сербської, англійської мов”** на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство

Дисертаційна праця О. В. Орленко присвячена актуальній проблематиці сучасної когнітивної лінгвістики – дослідженню семантики прийменникових систем української, сербської, англійської мов. Теоретичні положення розгляду цієї теми сформульовано у межах просторової семантики прийменників у площині когнітивної семантики, когнітивної граматики, теорії прототипів й лексико-граматичної полісемії. Міждисциплінарна сутність обраного об'єкта дослідження, а відтак його оновлена інтерпретація з позицій когнітивної лінгвістики, вимагають теоретичного осмислення механізмів організації й експлікації концептуального змісту просторових відношень, які профілюють прийменник і прийменникова конструкція у різних мовних системах.

У рецензованому дослідженні ключовою виступає проблема мовної репрезентації просторового досвіду людини в картинах світу різних етносів. У цьому контексті актуальність цієї дисертації не викликає жодних сумнівів, яка визначається найперше міждисциплінарним підходом, спрямованим на розкриття специфіки моделювання структур знання, які організують семантичний простір прийменникових систем неблизькоспоріднених мов.

На користь актуальності теми пропонованого дослідження свідчить її узгодження з тематичним планом науково-дослідної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка і з науковою темою кафедри загального мовознавства “Семантико-прагматична організація різномовних дискурсів”.

Актуальність рецензованої праці зумовлює сам вибір предмета дослідження, оскільки вплив загальної тенденції до антропологізації сучасної гуманітарної науки уможливорює розкриття механізмів відображення і

збереження досвіду, а також виявлення змістової специфіки просторових відношень, які об'єктивуються прийменниками в неблизькоспоріднених мовах.

Мета дисертаційної роботи полягає у виявленні способів об'єктивації семантичних мереж прийменників української, сербської й англійської мовних систем. Думка про те, що чотири базові образ-схеми ВМІСТИЩЕ, ПОВЕРХНЯ, ПЕРЕШКОДА, ШЛЯХ (Розділ 2), чотири просторові опозиції ВСЕРЕДИНИ – ЗОВНІ, ПОПЕРЕДУ – ПОЗАДУ, ВЕРХ – НИЗ, ВІД – ДО корелюють зі знаннями про світ і беруть участь у структуруванні просторових відношень (Розділ 3), є особливо цінною для роботи, яка формулює її новизну, визначає специфіку цих ментальних структур порівняно з іншими відомими структурами репрезентації знань, на яких ґрунтується семантика прийменникових конструкцій, що проектує науковий пошук дисертантки у перспективну площину крослінгвальних студій.

Виходячи з цього, цілком коректною, на наш погляд, є обрана дисертанткою методологічна база. Свою робочу гіпотезу щодо концептуалізації семантичних відношень прийменникових конструкцій вона вибудовує на основі теорії граматизованих концептів Р. Ленекера, теорії принципової полісемії А.Тайлера і В. Еванса, теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона. На наш погляд, цілком коректно дисертантка визначає концептуальний зміст прийменника через образ-схему, яка пояснює закономірності людського мислення й особливості роботи людської уяви, становлячи основу для формування інших концептуальних структур, на кшталт протосцен та концептуальних метафор. Зосередження авторки на комплексному дослідженні когнітивних механізмів, які забезпечують розвиток семантичних мереж прийменників української, сербської й англійської мовних систем, дозволило наблизити відповідь на дискусійні питання когнітивної лінгвістики щодо пошуку релевантних структур до аналізованих мовних одиниць, а також уможливило поглибити знання про типи таких когнітивних структур.

Робота з матеріалом “когніція – мова”, яка апріорі постулює неможливість аналізу мовних фактів без виходу за межі мовного у сферу його

породження ментальними процесами, зумовила застосування дослідницею низки релевантних методів аналізу лінгвістики та когнітивної семантики.

Завдання, які ставить дисертантка для досягнення мети, послідовно реалізуються в структурних частинах роботи, яка містить вступ, три розділи, часткові та загальні висновки, список використаної літератури (324 позиції, з них 114 – іноземними мовами), список лексикографічних джерел (21 позиція), додатки (розташовані на 24 сторінках), що репрезентують схеми семантичних мереж прийменників та узагальнені таблиці частотності прийменників, тим самим унаочнюючи основні здобутки, отримані в роботі. Наведені здобувачкою ілюстрації свідчать про ретельність наукового пошуку, намагання урахувати всі нюанси предмета дослідження.

У першому розділі (сс. 13 – 30) авторка подає критичний огляд фахової літератури щодо статусу прийменника в сучасному мовознавстві, уточнює поняттєву базу когнітивних процесів концептуалізації і категоризації, розкриває роль когнітивних механізмів у процесі семантизації прийменників, обґрунтовує вибір методів, застосованих у роботі та визначає алгоритм концептуального аналізу прийменників української, сербської, англійської мов. У другому розділі (сс. 66 – 130) докладно проаналізовано базові прийменникові образ-схеми, які профілюють семантику прийменників, й розкрито роль прийменникових образ-схем у мотивації значення фразеологізмів. У третьому розділі (сс. 131 – 182) дисертантка представляє результати об'єктивації прийменникових опозицій на горизонтальній і вертикальній осях, які умотивовують мережу значень в українській, сербській та англійській мовах.

Не викликає сумніву, що обсяг мовного матеріалу (по 1 000 контекстів із підкорпусів художньої прози досліджуваних мов) є достатнім для проведення наукового аналізу об'єкта. З огляду на вищесказане, результати дослідження вважаємо достовірними, а висновки обґрунтованими. Висновкова частина дисертації (сс. 183 – 190) узгоджена з визначеними у вступі завданнями.

Високий науковий рівень рецензованої дисертації зумовлено: належним науково-методичним рівнем підготовки дисертантки, актуальністю теми та

завдань, зв'язком з провідними напрямками в царині лінгвокогнітивних студій, сучасною методологією дослідження, якісним практичним матеріалом.

Практична цінність роботи О. В. Орленко полягає у можливості використання її теоретичного і практичного матеріалу в лекційних курсах із загального мовознавства, когнітивної лінгвістики, зіставного мовознавства, семантичного синтаксису, у дослідженнях молодих учених.

Структура та зміст дисертації О. В. Орленко відповідають вимогам ДАК МОН України щодо правил оформлення і написання кандидатської дисертації. Автореферат та 11 наукових публікацій у повному обсязі відображають концепцію та основні результати дослідження. Науковий доробок О. В. Орленко пройшов апробацію на 11 міжнародних наукових конференціях.

Всі зазначені позитивні моменти дозволяють кваліфікувати дисертацію О. В. Орленко як самостійне лінгвістичне дослідження актуальної проблематики в сучасному мовознавстві. Однак, як і кожне завершене дослідження, що рецензується, воно є відкритим для наукової дискусії. Дискусійні моменти стосуються залученої термінології, окремих методик дослідження, а також інтерпретації аналізованого мовного матеріалу.

По-перше, репрезентація джерельної бази дослідження (с. 7 дисертації, с. 2 автореферату) потребує уточнення. Авторка слушно зазначає, що корпусобазований аналіз має значні переваги в сучасних мовознавчих дослідженнях. Однак результати суцільної фіксації відібраних контекстів і частотність прийменників в українській, сербській та англійській мовах, які містяться в Додатках 1 – 4 ніяк не репрезентовано в тексті дисертації, що унеможливило застосування процедури кількісних підрахунків (чи статистичних методів, як зазначає дисертантка) на етапі встановлення найбільш продуктивних значень прийменників і прийменникових конструкцій, які актуалізують образ-схеми.

По-друге, чільне місце у дослідженні дисертантка відводить питанню побудові концепту, яке наразі є одним із найбільш дискусійних у сучасній лінгвоконцептології. Однак, у пропонованій дисертації не прописана конфігурація ієрархії складників концепту, не зовсім зрозумілою є позиція

дисертантки щодо механізму входження до структури концептів метафоричних значень окремих прийменників, що призводить до неточних висновків (наприклад, значення ‘спостереження’, ‘перешкода’ є дещо сумнівними щодо їхньої вторинності у встановлених образ-схемах (сс. 136, 137, 145 та ін.). Бажано уточнити авторське тлумачення процесу розгортання метафоричних значень прийменників *перед / pred / before*, які профілюють відповідні образ-схеми.

По-третє, на с. 42 дисертантка стверджує, що похідні образні схеми прийменників засновано на протосцені та додатковій інформації про відношення траєктора й орієнтира. Однак з тексту дисертації за відсутності відповідного унаочнення залишається не досить зрозумілим застосування прийому концептуальної інтеграції Ж. Фоконьє і М. Тернера, відповідно до якого “похідні значення прийменника є результатом змішування вихідних ментальних просторів” (с. 43). Тож окремого пояснення потребує проблема експлікації семантики прийменників досліджуваних шляхом побудови мережі ментальних просторів і бленду як результату їх міжпросторової взаємодії.

По-четверте, у роботі одночасно використовуються терміни *концепт*, *кластер*, *протосцена* та її концептуальні складники *локативна протосцена*, *просторова сцена*, *контекстуальна сцена* (сс. 97, 133, 135, 142 та ін.), проте не надано тлумачення та співвідношення цих термінопонять. На нашу думку, визначення і пояснення змісту основних понять у дисертаціях з когнітивної лінгвістики, зважаючи на теоретичну складність об’єкта дослідження – семантичних відношень граматичних класів слів у неблизькоспоріднених мовах – доцільно укладати в глосарій.

По-п’яте, покращенню якісної й формальної характеристики дисертаційної праці сприяло б усунення таких недоліків:

- у теоретичній частині роботи відсутні висновки після окремих параграфів (сс. 30, 37, 40, 42), які подекуди завершуються покликаннями або цитатами;

- висновкові положення після Розділу 1 (с. 64) і критичний огляд особливостей концептуалізації часових відношень у мовознавстві (с. 75)

займають цілі сторінки, що утруднює сприйняття власне авторської інтерпретації викладених положень;

- окремі поняття когнітивної лінгвістики вжито у нетермінологічному значенні, що призводить до стилістично неправильних формулювань, як-от, “другий етап концептуальної інтеграції” (с. 93), “бленди є регулярними в мовленні студентів” (с. 93), “абстрактні концепти наділено людською здатністю спостереження” (с. 136), “акцентування визначеної орієнтації орієнтира” (с. 147), “метонімічне застосування схеми” (с. 166) та ін.;

- у тексті роботи трапляються поодинокі друкарські огріхи (сс. 44, 47, 81, 131, 138, 165, 171, 172) і неточності в оформленні нотацій (сс. 94, 117, 166).

Наведені зауваження не можуть істотно вплинути на загальну високу оцінку роботи. Теоретичні положення дисертації, отримані нові дані та зроблені висновки мають значення для подальшого розвитку мовної семантики і когнітивної лінгвістики. На підставі докладного ознайомлення із текстом дисертації, авторефератом, фаховими публікаціями, які повністю висвітлюють її зміст, вважаю, що дисертація “Семантичні відношення у прийменникових системах української, сербської, англійської мов” є актуальним, самостійним і завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженому Кабінетом Міністрів України від 24.07.2013 р., № 567, а її авторка Орленко Оксана Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Офіційний опонент

кандидат філологічних наук, професор,

завідувач кафедри англійської філології

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника”

Я. В. Бистров

